

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

دانشکده معارف، فلسفه و کلام

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته فلسفه دین

عنوان:

رابطه دین و اخلاق از نظر آیت الله مصباح یزدی و پاسخ به شبهات مربوطه

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمد تقی یوسفی

استاد مشاور:

حجت الاسلام و المسلمین دکتر یارعلی کرد فیروزجائی

نگارش:

ستار سبحانی نیا

1393

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم

تقدیم به عمه سادات، حضرت زینب کبری (س): صدیقه توانا، عقیله دودمان وحی، تربیت شده خاندان نبوت بانوی صبر و استقامت، پیام آور کربلا، قهرمان دلیری و شجاعت، جلوه فصاحت و بلاغت و آتش افشان حق در برابر نیروهای ستمگر، مروج پیام عاشورایی.

تقدیر

از استادان گران قدر جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر محمدتقی یوسفی که از راهنمایی های بی دریغ ایشان در تدوین این رساله بهر مند شدم و از محضر ایشان نکات خوبی را دریافت کردم و در تدوین رساله حقیر با بردباری و تحمل راهنمایی های لازم را مبذول داشته اند، صمیمانه سپاسگزاری میکنم. همچنین از استاد محترم جناب دکتر یارعلی کرد فیروزجایی که با مشاوره خوب ایشان در تدوین رساله کمک شایانی به من داشته اند و در موارد لازم پاسخگویی سؤالات حقیر بودند تقدیر و تشکر دارم.

از همسر مهربانم که در این ایام با صبر و تحمل خویش راه دشوار تدوین این اثر را بر من آسان نمودند و کمک حقیر بودند کمال تقدیر و سپاسگزاری را دارم و برای ایشان و دختران عزیزم حسن عاقبت را از خداوند خواهانم.

چکیده:

یکی از مهمترین مباحث فلسفه اخلاق، بحث رابطه دین و اخلاق است. این بحث از با سابقه ترین مباحث فلسفه اخلاق به شمار می رود و شاید بتوان آن را از نخستین مسائل فلسفه اخلاق در یونان باستان به شمار آورد. نیز می توان در میان اندیشمندان مسلمان مسئله دین و اخلاق را از کهن ترین و پرنزاع ترین مسائل فلسفه اخلاق به شمار آورد، گرچه به این عنوان نبوده بلکه تحت عنوانی چون حسن و قبح افعال مطرح بود. به طور کلی همه دیدگاه های مطرح شده را می توان تحت سه دیدگاه کلی تباین، اتحاد، تعامل فرض کرد، عده ای اعتقاد دارند که بین دین و اخلاق تباین وجود دارد و بین آنها هیچ رابطه ای نیست. برخی هم معتقدند که بین دین و اخلاق اتحاد وجود دارد. برخی دیگر هم قائل به رابطه تعامل بین دین و اخلاق می باشند. آیت الله مصباح یزدی نیز به عنوان یکی از اندیشمندان مسلمان در مورد رابطه دین و اخلاق اعتقاد دارند که دین و اخلاق از جهت مبنایی با هم اتحاد و وحدت دارند و این وحدت به شکل جزء و کل می باشد. یعنی اگر دین را به عنوان یک کل در نظر داشته باشیم، اخلاق بخشی از ارکان اصلی این کل به حساب می آید. اخلاق بخشی از دین است. زمانی که ما دین را تعریف میکنیم و اجزاء آن را بررسی می کنیم می بینیم که اخلاق یکی از سه جزء دین است و اخلاق اگر بخواهد ثابت و بدون تغییر باشد ضامن لازم دارد و آن چیز غیر از توحید نمی باشد و از طرف دیگر ایمان نیز بوسیله اخلاق کریمه حفظ می شود. در این تحقیق ما به بررسی اجزاء، قلمرو، کارکردها، و هدف دین و اخلاق پرداختیم. طبق دیدگاه ایشان، دین دارای قلمروی گسترده و دارای کارکردهای مختلفی می باشد، دین در عرصه های متفاوت زندگی بشر وارد شده و دارای برنامه هست. لذا به نظر ایشان دین و اخلاق هم در اجزاء و هم در کارکردها و هم در قلمرو دارای ارتباط با همدیگر می باشند و در نهایت از مجموع کلمات استاد مصباح این نتیجه را برداشت کردیم که، از منظر وی بین دین و اخلاق رابطه هست البته نه تباین و نه تعامل بلکه رابطه از نوع اتحاد جزء و کل می باشد. لذا نسبت به این دیدگاه اشکالاتی مطرح شده که از منظر استاد مصباح به آنها پاسخ دادیم. از مجموع نظرات استاد این نکته را برداشت کردیم که اگر دین و اخلاق را آن گونه که در غرب تعریف می کنند تعریف کنیم، شاید این اشکالات وارد باشد اما با تعریفی که ما در اسلام از دین و اخلاق داریم و اخلاق را جزء دین می دانیم این اشکالات وارد نمی باشد.

کلید واژه ها: آیت الله مصباح یزدی، دین، اخلاق، رابطه دین و اخلاق می باشد.

فصل اول..... ي**کلیات ، مفاهیم**..... ي

- 1 گفتار اول کلیات..... 1
1. بیان مسأله..... 1
2. اهمیت و فایده تحقیق..... 2
3. سابقه تحقیق..... 4
4. اهداف تحقیق..... 4
7. پیش فرض های تحقیق..... 5
8. روش تحقیق..... 5
- گفتار دوم مفاهیم: (دین ، اخلاق، رابطه دین و اخلاق)..... 6
- 1-تعریف دین..... 7
- 1-1.دین در لغت..... 7
- 1-2. دین در اصطلاح..... 9
2. تعریف دین از منظر آیت الله مصباح یزدی..... 9
3. تعریف اخلاق..... 10
- 1-3.اخلاق در لغت..... 10
- 2-3.اخلاق در لغت از منظر آیت الله مصباح یزدی..... 11
- اخلاق در اصطلاح 4..... 11
- 1-4. اخلاق در اصطلاح از منظر آیت الله مصباح یزدی..... 12
5. علم اخلاق..... 12
6. رابطه دین و اخلاق..... 15
- 1-6. تاریخچه..... 15
- جمع بندی..... 16

فصل دوم :دین..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**ماهیت ، اجزاء، قلمرو، کارکردها و هدف**..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

مقدمه..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

گفتار اول،ماهیت دین..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

گفتار دوم ،اجزاء دین..... ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

1-بیان دیدگاه ها..... Error! Bookmark not defined.

2-دیدگاه برگزیده: اجزای دین از منظر آیت الله مصباح..... Error! Bookmark not defined.

ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	گفتار سوم، قلمرو دین
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	گفتار چهارم کارکردها و اهداف دین
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1. کارکردها
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-1. کارکرد دین در حوزه فردی
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-1-1. معرفت بخش بودن دین
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	آ- در عرصه خدانشناسی،
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	ب. نظریه استاد مصباح
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	ب- در عرصه انسان شناسی:
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	ج. دیدگاه استاد مصباح
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	د. معرفت در عرصه کیهان شناسی
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	ه. دیدگاه آیت الله مصباح
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	ح. معرفت در عرصه شناخت پیامبران الهی
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	ز. دیدگاه آیت الله مصباح
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-1-2. نقش انگیزشی دین
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-2. کارکرد دین در حوزه اجتماعی
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-2-1. کارکرد دین در عرصه سیاست:
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	د. دیدگاه آیت الله مصباح
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-2-2. کارکرد دین در عرصه جامعه
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	1-2-3. کارکرد دین در اقتصاد
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	2-. کارکرد دین از منظر آیت الله مصباح یزدی
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	3. هدف دین
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	1-3. نظریه های دنیاگرایانه
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	2-3. نظریه های آخرت گرایانه
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	3-3. نظریه جامع:
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	4. هدف دین از منظر آیت الله مصباح یزدی
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	فصل سوم: اخلاق
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	ماهیت، قلمرو، کارکردها و هدف
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	مقدمه
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	گفتار اول
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	1. تعریف اخلاق
<i>Error! Bookmark not defined.</i>	2- دیدگاه برگزیده آیت الله مصباح یزدی
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	گفتار دوم
ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.	1. قلمرو اخلاق

2-دیدگاه برگزیده: قلمرواخلاق از منظر آیت الله مصباح یزدی **Error! Bookmark not defined.**

گفتار سوم، کارکردها **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

1.اخلاق و پزشکی **Error! Bookmark not defined.**

2. اخلاق و اقتصاد **Error! Bookmark not defined.**

3.اخلاق و سیاست **Error! Bookmark not defined.**

4-اخلاق و مدیریت: **Error! Bookmark not defined.**

2-دیدگاه برگزیده: کارکرد اخلاق از منظر آیت الله مصباح یزدی **Error! Bookmark not defined.**

گفتار چهارم. هدف اخلاق **Error! Bookmark not defined.**

2 هدف اخلاقی از منظر آیت الله مصباح یزدی **Error! Bookmark not defined.**

جمع بندی **Error! Bookmark not defined.**

فصل چهارم **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

رابطه دین و اخلاق **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

مقدمه **Error! Bookmark not defined.**

گفتار اول: رویکردهای گوناگون در باره رابطه دین و اخلاق **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

1. نظریه تباین **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

1-1. نظریه استقلال دین و اخلاق **Error! Bookmark not defined.**

1-1-1. ادله طرفداران **Error! Bookmark not defined.**

1-2. نظریه تنافر جزئی دین و اخلاق **Error! Bookmark not defined.**

1-3. نظریه تنافر کلی دین و اخلاق **Error! Bookmark not defined.**

1-4. نقد و بررسی از منظر آیت الله مصباح یزدی **Error! Bookmark not defined.**

2. نظریه اتحاد **Error! Bookmark not defined.**

1-2. یگانگی دین و اخلاق **Error! Bookmark not defined.**

2-2. استنتاج اخلاقی از دین **Error! Bookmark not defined.**

نقد استاد مصباح یزدی **Error! Bookmark not defined.**

ب. دیدگاه متفکران مسلمان (حسن و قبح ذاتی، عقلی، الهی و شرعی) **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

1.1. دیدگاه حکما **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

2.1. نظریه استاد مصباح یزدی **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

2. معانی حسن و قبح **ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.**

أ. کمال و نقص **Error! Bookmark not defined.**

ب. ملایمت و منافرت با طبع **Error! Bookmark not defined.**

ج. تناسب و عدم تناسب با هدف **Error! Bookmark not defined.**

د. ستایش و نکوهش **Error! Bookmark not defined.**

بررسی ادله اشاعره	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
نقد و بررسی:	Error! Bookmark not defined.....
اشکال الکذب قد یحسن	Error! Bookmark not defined.....
3. ملاک حسن وقبح افعال	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ب. فطرت الهی انسان	Error! Bookmark not defined.....
موضوع جملات اخلاقی	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
ماهیت گزاره های اخلاقی	Error! Bookmark not defined.....
ارزش اخلاقی	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
نتیجه گیری	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
4. غایت گرایی اخلاقی	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
نقد وظیفه گرایی	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
5. ثمره های دیدگاه استاد مصباح	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
اثبات ارزش های اخلاقی	Error! Bookmark not defined.....
نتیجه گیری	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
بررسی و نقد نظریه دکتر سروش:	Error! Bookmark not defined.....
نقد و بررسی	Error! Bookmark not defined.....
نقد آیت الله مصباح یزدی	Error! Bookmark not defined.....
3. دیدگاه سوم، نظریه تعامل	Error! Bookmark not defined.....
1-3. مبانی دیدگاه تعامل	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1-1-3. استقلال اخلاق از دین	Error! Bookmark not defined.....
2-1-3. وابستگی دین به اخلاق	Error! Bookmark not defined.....
3-1-3. وابستگی اخلاق به دین	Error! Bookmark not defined.....
گفتار دوم، دیدگاه برگزید. رابطه دین و اخلاق از منظر آیت الله مصباح	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
گفتار سوم، بررسی شبهات مربوطه	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
1. اطلاق یا نسبیت ارزشهای اخلاقی	Error! Bookmark not defined.....
2. اضرار دین به اخلاق	Error! Bookmark not defined.....
1-2. بست شدن پایه های اخلاق به دلیل خرد گریزی دین	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
نقد و بررسی	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
2-3. ثبات اصول و قواعد اخلاق دینی و دگرگونی در جهان	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
نقد و بررسی	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
2-4. از خودبیگانگی ثمره اخلاق دینی	Error! Bookmark not defined.....
نقد و بررسی	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
2-5. دین پایه گذار اخلاق سودجویانه و مصلحت جویانه	Error! Bookmark not defined.....

تقد و بررسی ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

2-6. وجود حکم اباحه در اخلاق دینی Error! Bookmark not defined.

2-7. پیامدای زیانبار اعتقاد به معاد Error! Bookmark not defined.

3. وابستگی اخلاق به دین Error! Bookmark not defined.

3-1. وابستگی اخلاق به دین در تعریف Error! Bookmark not defined.

تقد و بررسی Error! Bookmark not defined.

3-2. وابستگی اخلاق به دین در توجیه Error! Bookmark not defined.

3-3. اشکال وابستگی اخلاق به دین در کشف Error! Bookmark not defined.

3-4. اشکال وابستگی اخلاق به دین در تضمین Error! Bookmark not defined.

جمع بندی Error! Bookmark not defined.

خاتمه ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

خلاصه پژوهش، نتیجه گیری، پیشنهادات ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

خلاصه بحث Error! Bookmark not defined.

فهرست مهمترین منابع 133.

فصل اول

کلیات ، مفاهیم

گفتار اول کلیات

1. بیان مسأله

مسئله ارتباط دین و اخلاق، از مسائلی است که اندیشه فیلسوفان، متکلمان و اندیشمندان علم اخلاق را از دیرباز به خودمشغول ساخته است. با نگاهی گذرا به سنتهای تاریخی حیات بشری، همسانی و اتحاد معیارها، الزامات و هنجارهای اخلاقی با دستورات دینی در بسیاری از ممالک کاملاً مشاهده می کنیم. تعابیر اخلاق اسلامی، یهودی، مسیحی، هندوی، و مانند اینها هم شاهدی بر مطلب ماست. گاهی پیوستگی عمیق میان این دو پدیده، محققان را از تفکیک تفکر اخلاقی از دیگر ابعاد حیات دینی غافل ساخته است.

سابقه دیرینه این مباحث را می توان در اندیشه های متفکران یونان و روم باستان، همچون سقراط و افلاطون، مبنی بر استقلال آن دو پدیده و همچنین تکامل آن نظریه در دوران معاصر، با تلاش مارکس و فروید و اعتقاد به عدم تناسب آنها و نیز گفتمان عدلیه و غیر عدلیه در زمینه حسن و قبح عقلی و شرعی افعال یافت. در این امر شکی نیست که در دوران سنت، دین و اخلاق با هم بوده و زیسته اند و به لحاظ تاریخی این دودر پیوند با یکدیگر به حیاتشان ادامه داده اند. برای انسان سنتی بحث از نسبت بین دین و اخلاق شاید تا حدودی غریب می آمد، زیرا انسان سنتی با همه گرایشهای فکری دین را سرشار از دستورات و آموزه های اخلاقی می دید و ادب اخلاقی را با ادب دینی هماهنگ می یافت، اما از دوره رنسانس در جهان غرب که کم نقش دین در صحنه روابط انسانی کم رنگ شد و تلاشهایی از سوی برخی متفکران غربی در کنار نهادن دین از صحنه جامعه و روابط آن صورت گرفت، پرسشهایی مطرح شده است آیا طرد دین و جهان بینی دینی مستلزم کنار نهادن اخلاق هم است یا این که اخلاق مبنایی مستقل از دین دارد که خاموشی چراغ و فروغ دین چیزی از روشنائی اخلاق نمی کاهد. از آن زمان تلاشهای بسیاری به نفع یکی از این دو شق صورت گرفته است. عده ای کوشیده اند نشان دهند نفی دین به نفی اخلاق و رواج بی اخلاقی در اجتماع انسانی منجر می شود، زیرا دین مبنای منشأ اساس اخلاق است. در مقابل کسانی کوشیده اند نشان دهند که همراهی و همسویی دین و اخلاق در تاریخ ناشی از اتفاق بوده و این دو ربط و نسبت حقیقی به همدیگر ندارند، بلکه اخلاق مستقل از دین است و مبنای خودش را دارد.

بنابر این به طور کلی می توان همه نظریاتی که در رابطه دین و اخلاق بیان شده است، در سه دیدگاه کلی مورد بحث قرار داد: تباین، اتحاد، تعامل.

برخی معتقداند که قلمرو دین و اخلاق، کاملاً از یکدیگر جداست و هیچ نسبتی بین آنها وجود ندارد، هر کدام قلمرو خاصی داشته، هیچ رابطه ای منطقی بین آنها وجود ندارد و همچون دو دایره جدا از هم می مانند که

در هیچ نقطه ای با یکدیگر تلاقی ندارند. گروهی هم رابطه دین و اخلاق را اتحاد می دانند، بر اساس این دیدگاه رابطه میان دین و اخلاق یک رابطه ارگانیکی، و جزء و کل می باشد بنابراین این قلمرو اخلاق جدای از دین نمی باشد بلکه جزئی از مجموعه گسترده دین است. عده ای هم رابطه میان دین و اخلاق را تعامل می دانند، یعنی هرکدام از دین و اخلاق دارای هویت مستقلی است، اما در عین حال با هم در تعامل می باشند، یعنی هم اخلاق و هم دین از جهاتی به همدیگر نیازمند می باشند، لذا هرکدام از این نگرشها امروزه طرفدارانی دارد بنابراین لازم است ضمن بررسی این دیدگاه ها و ارائه نظریه درست زمینه معرفتی را برای تحقق جامعه دینی و اخلاقی فراهم سازیم. ما در این تحقیق ضمن بررسی این نظریه ها، دیدگاه آیت الله مصباح یزدی رادر این زمینه بررسی خواهیم کرد و پاسخ های ایشان به سوءلات مطرح شده در این حوزه را بیان و بررسی خواهیم کرد.

2. اهمیت و فایده تحقیق

زندگی انسانها امروزه بر مفاهیم خاصی استوار است و این مفاهیم به حیات جوامع انسانی شکل می بخشد؛ مفاهیمی، مانند عقلانیت؛ دموکراسی؛ مدرنیته، حقوق بشر، اخلاق بشری، و... اگر حوزه های علمیه بخواهند نقش تاثیر گذاری را در شکل گیری فرهنگ انسانی داشته باشند، باید در برابر این مفاهیم و مانند آنها موضع بگیرند و دیدگاه هایی را که با مبانی اسلام ناسازگار می بینند، به نقد کشیده و مفاهیم جانشین را ارائه کنند. از جمله مفاهیمی که بسیار مورد مناقشه و جدل متفکران مخصوصا در غرب قرار گرفته بحث رابطه بین دین و اخلاق است که دیدگاه های گوناگون و بعضا متضاد را در پی داشته است که البته نقطه اشتراک بسیاری از نظریات کم رنگ کردن نقش دین در اخلاق و حیات بشری است. به همین جهت ضروری است برای روشن کردن جایگاه دین در این عرصه به صورت جدی وارد شد و به نقد و بررسی این دیدگاه ها پرداخت و دیدگاه درست را عرضه کرد تا هم جامعه اسلامی را از خطر این افکار مصون داشت و هم راه راست را به دیگران نشان داد. بنابراین ستیز دانشمندان غربی با دین و تلاش برای کنار گذاشتن آن از صحنه زندگی انسان و به موازات آن تلاش و کوشش برای جدا کردن اخلاق از دین و جایگزین کردن اخلاق به جای دین، اگر چه از زمینه فرهنگی تاریخی خاص نشأت می گیرد، اما مدعیات و ایراد هایی که بر دین گرفته اند و همین مبانی ای را که برای اخلاق مستقل از دین پیشنهاد کرده اند، عام و مطلق است و همه ادیان را به چالش می کشد؛ لذا تلاش برای نشان دادن پیوند دین و اخلاق و روشن کردن نقش دین در اخلاق برای دفاع از دین و آموزه های دینی بر همه

متدینان در تمام ادیان لازم و ضروری است. لذا بحث در باره رابطه دین و اخلاق یکی از مهمترین مباحث دین است و از انجای که برخی از متفکران برای دین ارزشی قائل نیستند و سعی می کنند نقش منفی و نامطلوب برای دین ثابت کنند با این وجود نمی توانند اخلاق را بی تاثیر در میان انسانها بدانند پس تحقیق در باره وجود رابطه بین دین و اخلاق از اهمیت خاصی برخوردار است. بنابر این پاسخگویی به این شبهات و زدودن غبار جهل از ذهن افراد اهمیت بررسی این نمونه موضوعات را بیشتر میکند. اهمیت دیگری که در این رابطه احساس می شود و تحقیق در این موضوع را دارای اهمیت می کند این است که دشمنان اسلام و استعمارگران می کوشند اخلاق منهای دین را به جوامع، مخصوصا جوامع مسلمان وارد کنند و به جای ارزشهای اسلامی ارزشهای خودشان را به آنها تحمیل کنند. اگر چه بحث در باره جدایی دین از اخلاق یا عدم جدای آن دو و نزاع ها و کشمکشهای پیرامون آن به صورت شدید در غرب مطرح شد، اما هم چنان که روشن است امروزه بر اثر انقلاب عظیمی که در عرصه ارتباطات رخ داده است، تبادل اطلاعات بین انسانها با همه تنوع های فرهنگی و فکری به سهولت امکان پذیر است و جلوگیری از آن هم غیر ممکن است، در نتیجه اندیشه ای منطقه ای تقریبا وجود ندارد و اندیشه ای که در یک نقطه از جهان بروز کند، و شعاع آن همه عالم را در بر گرفته، به راحتی در دسترس تمام جویندگان قرار می گیرد؛ بنا بر این بر اندیشمندان اسلامی است که در مقابل این اندیشه هم ساکت ننشسته، با زبان منطق و استدلال آنها را محک زده تا سره از ناسره جدا شود و امکان برخورد آگاهانه با آنها برای جوانان و روشنفکران و همه اقشار جامعه اسلامی فراهم شود. برای رد این شبهات و جواب به این گونه مسائل در جوامع اسلامی دانشمندان بزرگی بوده و هستند که در طول تاریخ جوابگو بودند و از کیان اسلامی در مقابل این گونه هجمه ها دفاع عالمانه می کردند، از جمله این دانشمندان و متفکران بزرگ جامعه اسلامی می توان اندیشمند محترم آیت الله مصباح یزدی (حفظه الله) را نام برد. دفاع ایشان از دین و مباحث اسلامی مشهود است. آثار وی مشحون از مباحث اسلامی و دفاع از آموزه های دینی در برابر شبهات است. این تحقیق با طرح تفکرات ایشان راه مناسبی را برای حل شبهاتی که در ذهن خود محقق و دیگران وجود دارد ارائه می کند. گوشه ای از مشکلات این حوزه را و فصل حل کند.

3. سابقه تحقیق

درباره رابطه دین و اخلاق از زمانهای گذشته بیشتر در غرب بحث شده، و کتابها و مقالاتی که در غرب در این زمینه نوشته شده قابل توجه می باشند. ولی در رابطه با این بحث در جوامع اسلامی کتاب و مقالات کمتری به چشم میخورد که قابل توجه باشند، اما به تعدادی از این کتابهای و مقالاتی که به صورت عامتر و خاصتر ارائه شد اشاره می کنیم.

کتاب دین و اخلاق تالیف خانم ماریه سید قریشی، ایشان در این کتاب به رابطه دین و اخلاق به شکل کلی پرداخته اند و سه دیدگاه کلی اتحاد و تباین و تعامل بین دین و اخلاق را مطرح می کنند. کتاب دین در تراز وی اخلاق نوشته آقای ابوالقاسم فنایی، که ایشان در این کتاب بیشتر به بررسی و نقد رابطه دین و اخلاق پرداخته و شبهاتی را هم در این زمینه مطرح میکنند. همچنین کتاب فلسفه اخلاق آیت الله مصباح یزدی که در فصل آخر این کتاب به بحث رابطه دین و اخلاق پرداخته و ضمن نقد دیدگاه هایی مطرح شده در این زمینه نظریه خود را مطرح می کنند. کتاب فلسفه اخلاق استاد حسن معلمی به شکل خیلی جزئی، در یک بخش خود نیز هم مباحث کلی که در دیگر کتابها آمده بررسی کردند. و همچنین کتاب کلام جدید استاد خسرو پناه هم در بخش های از این کتاب به اختصار و خلاصه به این بحث پرداخته اند. سید محمد عالمی در کتاب رابطه دین و اخلاق خود به بررسی دیدگاه های کلی در این باره پرداخت و به این نتیجه رسید که بین دین و اخلاق رابطه تعاملی هست یعنی دین و اخلاق ضمن استقلال هر کدام با هم در مواردی تعامل دارند.

مقالاتی نیز در این زمینه نوشته شده مانند: رابطه دین و اخلاق از نظر علامه طباطبای نوشته مسعود امید. خلاصه مطلب این که ما حاصل همه بحثهایی که تا حالا مطرح شده همانسه دیدگاه کلی را مورد بررسی قرار دادند. و بحث های پراکنده در این زمینه در مطبوعات به چشم میخورد که از جامعیت لازم برخوردار نیست. روشن است که تمام تحقیقاتی در این زمینه انجام شده است از نقاط اشتراکی با هم برخوردارند، اما آنکه برای نگارنده ایجاد انگیزه کرده تا وارد این بحث شود نبودن یک بحث مستقل در این حیطه که بتواند جامعیت لازم در این موضوع را داشته باشد و آنچه این تحقیق را برجسته میکند پرداختن به زوایای خاصتر این موضوع است، که می تواند مهم باشد و پاسخگوی بخشی از سولات در ذهن محقق و خوانندگان و مشتاقان به مباحث روز جامعه اسلامی باشد

4. اهداف تحقیق

این رساله که تحقیقی موضوعی در آثار علامه مصباح یزدی است با هدف تعمیق آموزه های دینی در فضای اخلاق و تبیین در ارتباط عمیق بین دین و اخلاق نگاشته شده است تا در سایه آن بتوان از شبهات مطروحه در

این حوزه پاسخ گفت. که این نوع تحقیقات کمکی مناسب است برای مقابله با کسانی که در فضای جامعه اسلامی ایجاد شبهه می کنند

5. سوال اصلی تحقیق

1-5 سوال اصلی: بین دین و اخلاق از نظر آیت الله مصباح چه نسبتی وجود دارد؟

2-5. سوالات فرعی: 1: دین و اخلاق به چه معنایی می باشند؟

1: دین و اخلاق بر چه مبانی استوار هستند؟

2: اجزاء دین کدام می باشند؟

3: از نظر آیت الله مصباح یزدی قلمرو دین تا چه حدی می باشد؟

4: کارکردها و قلمرو اخلاق تا کجاست؟

5: آیا امکان تعامل بین دین و اخلاق وجود دارد یا باهم در تعارض هستند؟

6: دین از اخلاق استنتاج می شود یا بالعکس؟

7: نسبت یا اطلاق اخلاق از نظر آیت الله مصباح چگونه است؟

8: اخلاق سکو لار از منظر آیت الله مصباح چگونه قابل نقد است؟

6. فرضیه های تحقیق:

از منظر آیت الله مصباح یزدی رابطه دین و اخلاق اتحادی و از نوع کل و جزء است به گونه ای که اخلاق جزئی از دین محسوب می شود.

7. پیش فرض های تحقیق

بین دین و اخلاق رابطه وجود دارد.

8. روش تحقیق

برای پاسخ گویی مناسب به سوالات مطرح شده در تحقیق روش پژوهش ما کتابخانه ای و جستجو در آثار حضرت آیت الله مصباح یزدی است که با استفاده از آثار مکتوب و نرم افزارهای مربوط و استفاده از فیش های تحقیقی و مقالات و سخنرانی های ایشان به این موضوع پرداختیم.

گفتار دوم مفاهیم: (دین، اخلاق، رابطه دین و اخلاق)

در این فصل دنبال یک تعریف روشن از دین و اخلاق برای پی ریزی ساختار روشمند بحث‌ها و فصل‌های آینده می‌باشیم. از نظر منطق دانان آغاز هر بحثی، ضروری است که در یک چارچوب و شاکله‌ای مستحق انجام گیرد، از این رو تبیین مفاهیم اساسی و کلیدی بحث و روشن کردن مراد و مقصود پژوهشگر لازم می‌باشد. لذا تعریف موضوع پژوهشی امری مهم است.

مقوله دین، سابقه‌ای به امتداد تاریخ بشر و لاحق‌های به استمرار پایان جهان دارد. طول و عرض زمان را همراهی کرده، به گونه‌ای که هیچ دورانی و هیچ مکانی نبوده که حقیقت دین حضور و ظهور نداشته باشد. دین با انسان متولد می‌شود و تا همه جا با انسان می‌ماند و دمی او را رها نکرده و انزوا و خلوتی جز جان و نفس انسانی ندارد. دین همانند پدیده‌ای طبیعی گاهی در اوج و گاهی در حضيض است. با قیام انبیاء و اولیاء قائم و ایستا و با افول آنان افل و زائل می‌شود. در روزگاری که حق‌مداران و خداپرستان فایق و فاتح می‌باشند، دین رقص کنان و هلله زنان در ذهن‌ها و زبان‌ها، در عقل‌ها و قلب‌ها و در میان انسانها در حرکت و حضور است و هر زمان که طاغوتیان و شیطان‌مداران جولان می‌دهند و توهم فتح و ظفر دارند دین زانوی غم در بغل گرفته، به کناری پناه می‌گیرد و تازیانه‌های جهل و گمراهی، بدن لطیف و ظریفش را نوازش می‌کند. در روزگار ما نیز دین از این سنت مستمر جدا و منشأیست. بنابراین باید حقیقت دین تبیین شود تا بتوان نسبت به آن داوری کرد. امروزه، دین، جامع اقسام فراوانی است که اشتراک آنها به اشتراک لفظی شبیه‌تر است تا اشتراک معنوی؛ زیرا برخی، آنها تنها شامل ادیان الهی، و بعضی دیگر علاوه بر آن مکاتب الحادی دین در بر می‌گیرد. مانند، تعریف‌های از دین که اعتقاد به توحید و یکتاپرستی اعتقاد به قدرت‌های جادویی، اعتقاد به تقدس برخی حیوانات و اشیاء و اشکال گوناگون بت پرستی را نوعی دین تلقی می‌کند و حتی برخی نیز مکاتبی چون مارگسیسم و اومانسیسم را دین می‌نامند. دین‌های یاد شده در شاخه‌ای مختلف علوم- نظیر فلسفه دین، جامعه‌شناسی دین و روانشناسی دین، مورد بررسی و کاوش قرار گرفته‌اند و تنوع و گستردگی آنها موجب شده تا عده‌ای منکر امکان تعریفی واحد از دین شوند؛ تعریفی که جامع افراد و مانع اغبار باشد. در یک تقسیم‌بندی کلی، دین را به دو دسته الهی (و حیانی) و بشری تقسیم می‌کنند. ادیان بشری ادیانی است که ساخته انسان است و او به سبب برخی نیازهای روانی یا اجتماعی‌اش به پیروی از باورها و عقاید و رفتارهایی کشانده شده است؛ مانند بت پرستی یا اعتقاد به نیروهای جادویی و مانند آن که همگی ادیان بشری است. ادیان الهی و وحیانی ریشه در

غیب دارد و پایه و اساس آنها بر وحی و پیام الهی استوار است، انسان سازنده دین الهی نیست، بلکه دریافت کننده پیام الهی است که باید به ان اعتقاد پیدا کند و به محتوای وحی ملتزم شود و سلوک فردی و اجتماعی خود را براساس ان تنظیم کند. مراد ما از دین در بحث خود فقط دین الهی و وحیانی است نه دین بشری یا اعم از هر دو.

1-تعریف دین

1-1.دین در لغت

دین در اصل به معنای جزا، پاداش، انقیاد، خضوع، اطاعت و پیروی از فرمان آمد است. در عرف قرآن و اصطلاح مذهبی و دینی عبارت است از سنت اجتماعی و مجموعه عقاید، قوانین و آداب حیات و زندگی که پیروی از آن ضامن صلاح و سعادت دنیا و آخرت است و به مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی اطلاق می گردد که نقشی در جامعه و پرورش انسان ها داشته باشد. گاهی همه این مجموعه، حق و گاهی همه آن باطل و زمانی مخلوطی از حق و باطل است اگر مجموعه حق باشد آن را دین حق و در غیر این صورت آن را دین باطل و یا التقاطی از حق و باطل می نامند . بررسی معنای لغوی دین به شکل مفصل در جای خودش خواهد آمد.

دهخدا در لغت نامه خود کلمه دین را چنین تعریف می کند «دین در لغت به معنای خصایص روحی و تشخیص معنوی و وجدانی، قانون، حق، سود آوری» آمد است.¹ در فرهنگ فارسی معین دین این گونه تعریف شده است . واژه دین از واژگان مشترک ایرانی سامی است و در زبان فارسی در معانی زیر به کار رفته است

¹ . لغت نامه دهخدا ذیل کلمه دین

«کیش، ملت، شریعت، عبادت، عصیان، معصیت، قهر و غلبه، روش، قانون، حق داوری.^۱ واژه دین در زبان عربی از سه حرف د ی ن تشکیل شده است و تمام مشتقات آن به همین اصل بر میگردد و معنای کلی آن نیز فرمانپذیری است»^۲

در لغت نامه اکسفورد در ذیل کلمه «religion» آمد است: دین، باور داشتن وجود یک قدرت حاکم ماوراءطبیعی است که سازنده و اداره کننده هستی است، کسی که هویت روحانی به انسان بخشیده است که سب ادامه یافتن زندگی او پس از مرگ می شود، دین عبارت از باور داشتن وجود خدا، یا خدایان و فعالیت‌های که مرتبط با عبادت آنهاست.^۳ دین در قرآن هم به معانی مختلفی آمده است که می توان به برخی اشاره کرد.

دین در قرآن: واژه ی دین بیش از 90 بار در قرآن، با معانی ذیل به کار رفته است.

دین به معنای جزا و پاداش «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ»^۴

دین به معنای اطاعت و بندگی: «قُلْ اِنِّیْ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللّٰهَ مُخْلِصًا لِّهِ الدِّینَ»^۵

دین به معنای مُلک و سلطنت: «وَ قَاتِلُوهُمْ حَتّٰی لَا تَکُوْنَ فِتْنَةً وَ یَکُوْنَ الدِّینُ لِلّٰهِ»^۶

دین به معنای شریعت و قانون «لَکُمْ دِیْنُکُمْ وَ لِیَ دِیْنِ»^۷

دین به معنای ملت «قُلْ اِنِّیْ هَدَانِیْ رَبِّیْ اِلَیْ صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ دِیْنًا قِیْمًا مِّلَّةَ اِبْرٰهِیْمَ حَنِیْفًا وَ مَا کَانَ مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ»^۸

دین به معنای تسلیم: «اِنَّ الدِّیْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ. . .»^۹

دین به معنای اعتقادات (لا اِکْرَاهَ فِی الدِّیْنِ).^۱

1. معین، محمد، فرهنگ فارسی ج 2 مدخل دین

2. ابن فارس، حمد، مقایس الغه، ج 2، ص 319

3. لغت نامخ اکسفورد، ذیل کلمه دین

4. سوری ی فاتحه، آیه ی 4

5. سوری ی زمر، آیه 11

6. سوری ی بقره، آیه ی 193

7. سوری ی کافرون، آیه ی 6

8. سوری ی انعام، آیه ی 161

9. سوری ی آل عمران، آیه ی 19

دین در روایات: پیشوایان دین اسلام، دین را به ارکان و ویژگی هایش از جمله ایمان، تعین، قلبی بودن، معرفت داشتن، دوستی ورزیدن، اخلاق حسن، نور، عزت، طلب علم، مایه ی حیات و مانند این ها تفسیر نموده اند.

{رجوع به پاورقی^۲}

1-2. دین در اصطلاح

دین در اصطلاح مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی است که برای اداره ی امور جامعه انسانی و پرورش انسانها می باشد. و لذا هماهنگی قوانین و مقررات آن با نیاز واقعی جامعه و مناسبت آن با تحولات اجتماع و مطابقت آن با سرشت و سیر جوهر انسان است. از این رو دین حق دینی است که عقاید، اخلاق، قوانین و مقررات آن از طرف خداوند نازل شده باشد. تعاریف اصطلاحی از دین به شکل گسترده ای وجود دارد و تقسیم های زیادی در این یاره هست که شناخت اصطلاحی دین را سخت می کند، ما در جای خودش به آنچه مربوط به بحث است خواهیم پرداخت.

2. تعریف دین از منظر آیت الله مصباح یزدی

آیت الله مصباح یزدی دین را این گونه تعریف میکنند «دین برابر است با اعتقاد به آفریننده ای برای جهان و انسان و دستورات عملی متناسب با این عقاید.» بررسی مفصل دیدگاه آیت الله مصباح در بخش بعدی خواهد آمد.

¹ . سوره بقره ، آیه 250

² . به پاره ای از روایات توجه فرمایید: الف_ دین ایمان است « قال علی(علیه السلام) - غاية الدین الایمان
 ب - دین یقین است: ان الدین کشجرة اصلها الیقین بالله «2 محمدی ری شهری، همان، ج 3، ص 375»;
 ج- دین محبت و دشمنی در راه خداست « قال الباقر(علیه السلام): الدین هو الحبّ و الحبّ هو الدین..» ، همان، ج 3، ص ، 372.
 د- دین معرفت به خداست: أوّل الدّین معرفته و کمال معرفته التّصدیق به و کمال التّصدیق به توحیدُهُ، (نهج البلاغه، خطبه اوّل
 ح - دین محبت است - عن الصادق(علیه السلام)- هل الدّین الاّ الحبّ. تفسیر نورالثقلین، ج 5، ص 285)

3. تعریف اخلاق

3-1. اخلاق در لغت

«اخلاق» در اصل، واژه ای عربی است که مفرد آن «خلق» و «خلق» می باشد. در لغت به معنای «سرشت و سجیه» به کار رفته است؛ اعم از این که سجیه و سرشتی نیکو باشد مانند جوانمردی و دلیری، یا زشت و ناپسند باشد مثل فرومایگی و بزدلی. لغت شناسان عموماً آن را با واژه «خلق» هم ریشه دانستند. وقتی گفته می شود فلان کس خلق زیبای دارد، یعنی نیرو و سرشت یا صفت معنوی و باطنی زیبا دارد. در مقابل، هنگامی که میگویند فلان کس خلق زیبای دارد، به معنای آن است که دارای آفرینش و ظاهری زیبا و اندامی سازگار است¹.

¹ . محمد مرتضی الزبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج 6، ص 337

3-2. اخلاق در لغت از منظر آیت الله مصباح یزدی

کلمه اخلاق که جمع خلق است در اصل لغت به معنای یک صفت نفسانی است، یا یک هیئت راسخه، یک حالتی که در نفس رسوخ داشته باشد. و موجب این شود که افعالی متناسب با آن صفت هست بدون احتیاج به تروی، یعنی فکر کردن، سنجیدن، از انسان صادر شود. مثلاً خلق سخاوت یک حالت نفسانی است که کسانی که این خلق را دارند در موقع بذل و بخشش که می شود دیگر دچار تردید نمی شود که آیا بخشش کنند یا نه این ملکه راسخه، انسان را مستغنی می کند از این که در باره کاری که می خواهند انجام دهند تفکر کنند یا تردیدی در این بخشش داشته باشند بلکه خود بخود جهت فعل را رجحان می دهد، حال این حالت در اثر تکرار عمل پیدا می شود یا در اشخاص ذاتی است.¹

از نظر ایشان واژه اخلاق در لغت جمع خلق بوده و به دسته ای از صفات انسانی اطلاق می شود که در نفس انسان راسخ و پایدار می باشند و شخصی که دارای چنین صفتی می باشد کارهای مطابق و متناسب با این صفت را بدون تأمل و تفکر انجام می دهد. توجه به این نکته ضروری است که معنای لغوی اخلاق اختصاصی به صفات نیکو و پسندیده نداشته شامل صفات بد و ناپسند نیز می شود، لذا همان طوری که واژه خلق بر صفت پایدار سخاوت در انسان اطلاق می گردد به صفت ناپسند و پایدار بخل نیز گفته می شود. شرح دیدگاه ایشان در بخشهای بعدی به شکل کامل مورد بررسی قرار خواهد گرفت.²

4. اخلاق در اصطلاح

گاهی منظور از اخلاق در اصطلاح اندیشمندان هرگونه صفت نفسانی است که موجب پیدایش کارهای خوب یا بد می شود؛ چه آن صورت نفسانی به صورت پایدار و راسخ باشد و چه به صورت ناپایدار و غیر راسخ و چه از روی تأمل و اندیشه صادر شود یا بدون تفکر و تأمل. در عین حال شایع ترین کاربرد اصطلاحی اخلاق در میان اندیشمندان اسلامی عبارت است از:

¹. مصباح یزدی محمد تقی، دروس فلسفه اخلاق، ص 9-10

². مصباح یزدی، محمد تقی، فلسفه اخلاق، ص 21

«صفات نفسانی راسخ و پایداری که موجب می شوند افعالی متناسب با آن صفات به سهولت و بدون نیاز به تأمل و تروی از آدمی صادر شود»^۱

4-1. اخلاق در اصطلاح از منظر آیت الله مصباح یزدی

کلمه اخلاق از لحاظ اصطلاحی دارای سه معنا است. گاهی به معنای لغوی خود یعنی صفات نفسانی می آید. گاهی هم به عنوان صفت فعل به کار می رود؛ یعنی کار اخلاقی که منظور، تنها صفات نفسانی نیست؛ اگرچه هنوز به صورت یک هیأت راسخ هم در نفس پدید نیامد و از روی فکر و تأمل و تروی هم انتخاب شده، ولی در عین حال، موصوف به اخلاق فاضله یا رذیله می شود. گاهی نیز فقط در مورد اخلاق فاضله به کار می رود و می گویند: ایثار اخلاقی و خوب است یا دزدی غیر اخلاقی و ناشایست است. بررسی تعاریف دیگر و نظرات مختلف در این باره در بخش مربوطه مور بحث قرار خواهد گرفت.^۲

5. علم اخلاق

برای علم اخلاق نیز تعاریف متعدّد و مختلفی ذکر شده است.

الف. عالمان اسلامی و غربی تعریف هایی برای علم اخلاق ارائه کرده اند که به بعضی از آنها اشاره می کنیم. الف. برخی علم اخلاق را علم چگونگی اکتساب اخلاق نیکو دانسته اند که براساس آن، افعال و احوال شخص نیکو می شود.^۳

ب. برخی نیز آن را علم چگونگی زیستن خوانده اند.^۴

ج. برخی بر اساس همان معنای لغوی اخلاق به تعریف علم اخلاق پرداخته اند. به عنوان مثال علم اخلاق به

"علم آگاهی و اطلاع از عادات و آداب و سجایای بشری تعریف شده است.^۵

د. همچنین مرحوم نراقی در جامع السعادات می گوید: "علم اخلاق دانش صفات (ملکات) مهلکه و منجیه و

چگونگی موصوف شدن و متخلق گردیدن به صفات نجات بخش و رهائی از صفات هلاک کننده است.^۶

۱. مسکویه، تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق، ص 51

۲. مصباح یزدی محمد تقی، دروس فلسفه اخلاق، ص 10

۳. ر. ک: طوسی، خواجه نصیرالدین، اخلاق ناصری، ص 14،

۴. مطهری، مرتضی، آشنایی با علوم اسلامی، ج 2، ص 190

۵. ژانه، پیر، اخلاق، ص 53، ترجمه بدرالدین کتابی

۶. نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، ج 1، ص 34

با توجه به کتاب‌های اخلاقی؛ چون جامع السعادات، معراج السعاده می‌توان گفت که علم اخلاق از دیدگاه دانشمندان اسلامی، علمی است که از انواع صفات خوب و بد بحث کرده، آنها را مورد شناسایی و تعریف و تبیین قرار داده، کیفیت اکتساب صفات خوب و فضایل را و نیز چگونگی زدودن صفات رذیله را بیان کرده است.

بنابراین، موضوع علم اخلاق عبارت است از: صفات خوب و روش کسب آنها و صفات بد و راه زدودن آنها؛ این صفات خوب و بد از آن جهت که با افعال اختیاری انسان مرتبط هستند در علم اخلاق مورد نظر می‌باشند. غایت علم اخلاق رساندن انسان به کمال و سعادت جاودان و منزل مقصودی است که برای رسیدن به آن خلق شده است.

استاد مطهری علم اخلاق را این گونه تعریف نموده است: «علم اخلاق عبارت است از علم چگونه زیستن یا علم چگونه باید زیست. به تعبیر دیگر؛ اخلاق می‌خواهد به انسان پاسخ بدهد که زندگی نیک برای انسان کدام است؟ و آدمیان چگونه باید عمل کنند»^۱

از نظر شهید مطهری این تعریف در صورتی صحیح و قابل قبول است که نگاه ما به انسان از آن جهت که انسان است باشد؛ به این معنا که انسان از آن جهت که انسان است چگونه باید زندگی کند؟ زندگی نیک برای انسان از آن جهت که انسان است کدام است؟ یعنی مفاهیم اخلاقی را به صورت مطلق و کلی در نظر بگیریم.

از نظر آیت الله مصباح یزدی، علم اخلاق عبارت است از دانشی که از انواع صفات خوب و بد و چگونگی اکتساب و به دست آوردن صفات خوب و زدودن صفات بد بحث می‌کند.^۲

تفاوت دیدگاه آیت الله مصباح یزدی با آیت الله مطهری در تعریف علم اخلاق در این است که در تعریف استاد مطهری روی جنبه عملی و رفتاری انسان در حوزه اخلاق تکیه شده است که تا حدودی دایره علم اخلاق را تنگ‌تر نموده به گونه‌ای که بسیاری از گزاره‌های اخلاقی را که جنبه عملی و رفتاری ندارند، تحت پوشش قرار نمی‌دهد. به همین جهت، آیت الله مصباح، تعریف مرحوم نراقی را جامع‌تر و کامل‌تر می‌بیند و از این رو، تعریف

^۱. مرتضی مطهری، آشنائی با علوم اسلامی ص 190

^۲. مصباح یزدی، فلسفه اخلاق، ص 18

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

ایشان با تعریف مرحوم نراقی بیشتر هماهنگی و همسویی دارد، و از نظر جامعیت هم به گونه‌ای است که همه صفات و رفتارهای اخلاقی را در بر می‌گیرد.

6. رابطه دین و اخلاق

1-6. تاریخچه

مسئله ی ارتباط دین و اخلاق از مسائلی است که فیلسوفان، متکلمان و اندیشمندان علم اخلاق را از دیر زمان به خود مشغول ساخته است. با نگاهی گذرا به سنت های تاریخی حیات بشری، همسازی و همسانی و اتحاد معیارها و الزامات و هنجارهای اخلاقی با دستوره های دینی در بسیاری از ممالک مشهود است. تعبیر اخلاقی اسلامی، یهودی، مسیحی، هندویی و مانند این ها گواهی بر مطلب ماست، گاه پیوستگی عمیق میان آن دو پدیده محققان را از تفکیک تفکر اخلاقی از دیگر ابعاد حیات دینی غافل می سازد. مباحث متفکران یونان و روم باستان، هم چون سقراط و افلاطون، مبنی بر استقلال پدیده ی دین و اخلاق و تکامل آن نظریه در دوران معاصر توسط مارکس و فروید و فتوا دادن بر عدم تناسب آنها و نیز گفتمان عدلیه و غیر عدلیه در باب حسن و قبح عقلی و شرعی افعال و مانند این ها از سابقه ی دیرین این مسأله حکایت دارد. شاید یکی از دلایل دیرینگی این بحث این باشد که دین و اخلاق از آغاز تکوّن انسان با او همراه بوده اند و دین داری و اخلاق مداری از فطرت و سرشت انسان آشکار می شده است. ارتباط دین و اخلاق، به دو صورت قابل تفسیر است. نخست، ارتباط گزاره ای و محتوایی بدین معنا که قواعد اخلاقی با مراجعه به کتاب و سنت استخراج شوند. بنابراین صرف نظر از دین، ما اخلاق نخواهیم داشت. دوم این که ارتباط مبنایی و پشتوانه ای است، یعنی دستورات اخلاقی از دین استخراج نمی شوند ولی نقش دین مخصوصاً اعتقاد به توحید و معاد در ضمانت اجرایی دستورات اخلاقی بسیار مهم است. هر دو تفسیر قابل بحث هست.

جمع بندی

در این فصل ابتدا به شرح کلیات بحث در گفتار اول پرداختیم و در گفتار دوم به مفهوم شناسی مفاهیم بحث و بررسی آنها هم در لغت و هم در اصطلاح و در ادامه بررسی رابطه دین و اخلاق را مورد بحث قرار دادیم. مفهوم دین اگر چه در لغت دارای معنایی مشخص می باشد ولی دین در اصطلاح از پیچیدگی خاصی برخوردار است که یک تعریف تام از دین را برای هر پژوهشگری مشکل می کند. با بررسی برخی از تعارف مورد نظر در بحث و در نهایت تعرف مورد نظر ما و دیدگاه برگزیده که، دین برابر است با اعتقاد به آفریننده‌ای برای جهان و انسان و دستورات عملی متناسب با این عقاید بود، پرداختیم. مفهوم اخلاق در لغت به معنای سرشت و سجیه بود و در اصطلاح گفیم اخلاق دارای معانی متفاوتی می باشد در انتها هم به بحث رابطه دین و اخلاق و تاریخچه این بحث اشاره داشتیم که این رابطه را به دو رش درون دینی و برون دینی قابل بررسی دانستیم. تعریف استاد مصباح با تعریف علامه متفاوت است. علامه طباطبایی (ره) در آثار خویش، تعریفهای گوناگونی از دین ارائه نموده است. ایشان در تعریف و شناسایی دین؛ گاه به معرفی آن به صورت عام و کلی که همه ادیان اعم از آسمانی و غیر آسمانی را در برگیرد نظر دوخته، و زمانی تنها به معرفی ادیان آسمانی پرداخته است. اما تعریف استاد مصباح شامل ادیان آسمانی هست. بنا براین میان دیدگاه برگزیده استاد مصباح با دیگر اندیشمندان مسلمان تفاوت چندانی وجود ندارد. گرچه یک نمونه از تعاریف علامه متفاوت با بقیه می باشد. مشابهت همه تعریف با هم در اعتقاد به خداوند می باشد که در همه تعریف این عالمان به چشم می خورد.